

Jakabffy Elemér: Nemzetiségpolitikai írások. Válogatta, a bevezetőt írta és a jegyzeteket összeállította Balázs Sándor. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest (Téka) 1993. 253.

A két világháború közti magyar kisebbségi politika kimagasló alakjának, a lugosi *Magyar Kisebbség* című szemle szerkesztőjének kiterjedt történeti, kisebbségpolitikai és publicisztikai munkásságából készült, eredetileg kétkötetesre tervezett válogatás karcsú kivonata Balázs Sándor bevezető tanulmányával igazítja el az olvasót Jakabffy Elemér (1881-1963) pályafutásának kérdéseiben. A dualizmus kori magyar parlament képviselőjeként komoly előstúdiumokat folytatott a nemzetiségi kérdés kormányzati, parlamenti és helyi kezeléséről. Mindezeket a tapasztalatait elsősorban a romániai magyarság külpolitikusként kamatoztatta.

A népszövetségi és általában az 1918-1938 közötti nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer aktív résztvevőjeként igyekezett a kérdés súlyának megfelelő eljárás kidolgozásába bekapcsolódni. A magyar kisebbségekkel szemben tanúsított jogkorlátozásokkal szemben Jakabffy kezdettől fogva a kulturális öngazgatás elveinek érvényesítését, a kisebbségi autonómia technikáinak bevezetését szorgalmazta. A könyv második fejezetében közölt nemzetközi megnyilatkozásai a magyar kisebbségek gravaminális politikáján túlmutató, konstruktív kisebbségi együttműködés szükségességének felismerését dokumentálják. A népszövetségi kisebbségvédelmi rendszer bírálatában Jakabffy intelme a napjainkban körvonalazódó új nemzetközi rendszer szempontjából is figyelemre méltó: „Felfogásunk szerint a Népszövetség eddigi eljárásának legkirívóbb hibája éppen az volt, hogy tisztán jogi kérdésekben is a kiegyenlítő, a megbékéltető szerepére vállalkozott, mégpedig mindig úgy, hogy a kisebbségeknél ezzel a szerepvállalással nem megbékélést, nem megnyugvást eredményezett, hanem nagy keserűséggel beletörődést abba a helyzetbe, hogy jogi igazságuk is csak olyan kis ménékben érvényesülhet, amilyenhez a jogsértő kormány hozzájárulni jónak látja” (116:).

Jakabffy mint szerkesztő a *Magyar Kisebbséget* a kor legszínvonalasabb magyar nyelvű kisebbségi szakfolyóiratává fejlesztette. Ugyanakkor súlyt helyezett arra, hogy a többségi román társadalmat is tájékoztassa a kisebbségek helyzetéről: *Glasul Minoritatilor* címmel rendszeres kisebbségi szemlét adott közre román nyelven, s azt 600 példányban megküldte a román közélet vezetőinek. Nicolai Iorgához intézett nyílt levelében (160-165.) az erdélyi és bánági magyar telepesbirtokosokat ért jogsérelmek kapcsán megemlítette, hogy a román lap fennállásának három éve alatt mindössze egyetlen román politikus méltatta válaszra ezt a közvetítő vállalkozását.

Az 1918 előtti soknemzetiségű Magyarország és a két világháború közti magyar kisebbségi glóbusz párhuzamba állítása gyakori motívuma volt Jakabffy publicisztikájának. Az 1910-es évek magyar parlamentjének három román képviselőjére (Mihalira, Goldisra, Pop Ciciora) emlékező írás a román nemzetiségi emancipációs küzdelmek követelményeit a romániai magyar kisebbségre vonatkozóan is érvényesnek tekinti. A magyar kisebbségek mai parlamenti csatározásait figyelve azt látjuk, hogy az 1918 előtti magyarországi képviselőház nemzetiségi vitáinak ismerete sok tekintetben megkönnyíthetné a mai kisebbségi képviselők érvelését.

Szarka László

Gyönyör József: Közel a jog asztalához. A csehszlovák állam kezdeti nehézségei, területi gyarapodása, ideiglenes alkotmánya, alkotmánylevele és sorsa. Madách, Pozsony 1993.

A kötet első olvasatra jogtörténeti munkának és alkotmányjogi összefoglalásnak tűnik, azonban sokkal több ennél. Csehszlovákia születésének alkotmányjogi vajúdása és a felvidéki magyarság nemzetiségi, kisebbségi sorsba kerülésének története e könyv. A szerző leírja és kommentálja az eseményeket, az alkotmányjogi dokumentumok szakszerű fordítását függelékben közli.

Az előszóból világosan kitűnik a regisztrált munka célja: „Szilárd meggyőződésem, hogy az említett események, tények, adatok, megismerése valamennyiünk számára szükséges és fontos a csehszlovákiai, illetve a szlovákiai magyarság jövőjének szempontjából. A múlt ismerete nélkül nem szabad és nem lehet jövőt építeni.”

A szerző négy fejezetbe osztja mondanivalóját: I. Az államfordulat és a csehszlovák állam területének kialakulása. II. Az ideiglenes alkotmány. III. Az alkotmánylevél. IV. Az alkotmánylevél sorsa.

„Az államfordulat”, a turócszentmártoni deklaráció, az elszakadási kísérletek és az ideiglenes alkotmány érdekes, pontos leírása a történelmi eseményeknek. A szlovákiai határok kérdéséről és a demarkációs vonalokról igen sokat tudtunk eddig is, de most a könyv olvasásakor érthetjük meg igazán azok kialakításának hátterét.

Csehszlovákia ideiglenes alkotmánya sajátos körülmények között került elfogadásra, majd a Nemzeti Bizottságból megalakult „nemzetgyűlés” megváltoztatja.

Centralizáció, decentralizáció? Az egységes unitárius állam viszonya a tartományokhoz, és azoké a községekhez, városokhoz nehéz feladat. Az elnök személye adott: A cseh politika reprezentatív képviselője, a csehszlovakizmus egyik szülője, a polgári értékek megvalósításának világszerte elismert „harcosa” Tomáš Garrigue Masaryk. Ünnepeles elnöki szózatában a magyarokról is szólt. Véleménye: a magyaroknak csak nemzeti államukra van joguk, de Csehszlovákiában a magyar kisebbségek minden állampolgári jogot megkapnak. Ez az elnöki üzenet válik a nemzetgyűlés programjának alapjává.

Az ideiglenes alkotmány a végrehajtó hatalom korlátait a hatalommegosztás elvének érvényesítésével kívánta megvonni. A köztársasági elnök nem avatkozhatott a kormány ügyeibe, a kormány viszont a Nemzetgyűlésnek volt felelős. A kormány elnökét és tagjait a köztársasági elnöke nevezhette ki és bocsáthatta el.

Csehszlovákia alkotmányos alapjainak megszilárdulását az alkotmánylevél megalkotása eredményezte. „Alaki szempontból háromféle alkotmánynorma létezett: 1. az alkotmánylevél: 2. az alkotmánylevél részeként kifejezetten megjelölt törvények: 3. olyan törvények, amelyekkel kihirdették (a bevezető törvény I. cikkelyének 2. bekezdése).” A társadalmi rend, az államrendszer szabályai a polgári demokratikus köztársaság jogi kereteit határozták meg. „Minden államhatalom egyedüli forrása a nép” szögezi le az 1.§ (1). bekezdése.

Az állampolgárság szabályait különlegesen nehéz volt meghatározni. Az állampolgársági törvény számtalan szempontot vett figyelembe. Csehszlovákia területe, népei más államokból szakadtak ki, illetőleg lettek kiszakítva. Állampolgárságukat tehát a korábbi jogi helyzetre is figyelemmel kellett megállapítani.

Az államszervezet, az állami szervek rendszerének szabályait a hatalommegosztás elve alapján állapította meg az alkotmánylevél. A törvényhozó hatalmat a nemzetgyűlés és két kamarája gyakorolta. (Valamelyik ház feloszlása esetén, vagy az ülése elnapolásakor az Állandó Bizottság hagyta jóvá a sürgős intézkedéseket, felügyelt a kormányra és a végrehajtó hatalomra.) A nemzetgyűlés törvényalkotó tevékenységét az Alkotmánybíróság ellenőrizte. Különleges helyet foglalt el Csehszlovákia állami életében a „de facto kormány”, az „Ötök”. Tagjai a legerősebb pártok vezetői.

A kormány és a végrehajtó hatalom viszonya nem volt egyöntetűen szabályozva. Az alkotmánylevél bizonyos tekintetben a köztársasági elnököt is a végrehajtó hatalom részeként határozta meg. (Hatáskörét tételesen felsorolta). A kormány és az alsóbb szintű közigazgatási egységek viszonya pontosan szabályozott volt.

„A bírói hatalom” a független bíróságokat jelentette. Csak a törvényeknek - jogszabályoknak - voltak alávetve és feleltek azokért a károkért amelyeket a törvények megsértésével okoztak. A polgári alapjog és szabadságok, valamint köteleességek alkotmányos meghatározásánál mintául az Amerikai Egyesült Államok és Franciaország jogalkotása szolgált. A törvény előtti egyenlőség és az állampolgári egyenjogúság adta a szabályozás alap gondolatát, fő rendező elvét. Ebből következően a szabályozó nem ismeri el a nem, származás és foglalkozás szerinti kiváltságokat. Ugyanakkor biztosította a személyi és a mozgásszabadságot. A magántulajdont csakis törvénnyel lehet korlátozni a csehszlovákiai alkotmány szerint.

A kisebbségek védelmét az alkotmánytörvény hatodik fejezete tartalmazta. Csehszlovákiát nemzetközi szerződés kötelezte a kisebbségek védelmére. Az alkotmánylevél a szerződésben foglaltak „túlnyomó többségét” átvette. A védelem a nemzeti, vallási és faji kisebbségekre terjedt ki.

A könyv negyedik fejezete olyan páratlan érdekességeket tartalmaz, amelyek a jogdogmatikával nem fertőzött jogászok számára is nővumnak számítanak. A jog sajátos önállósága a politikai zsonglörködés közepette és visszahatása a politikusi cselekvésekre erről szól ez a fejezet.

Gyönyör József könyve az ismeretek és dokumentumok olyan tárhaza, amelyből nemcsak a történészek, jogászok, a nemzeti, a kisebbségi, a nemzetiségi problémák kutatói meríthetnek bőségesen, hanem mindenki, aki a társnemzetek Európájának létrehozásáról álmodozik vagy azért tevékenykedik. Az egyetemeken, főiskolákon, továbbá minden tanintézetben, könyvtárban nélkülözhetetlen alapmunka. Jó azonban, ha könyvespolcunkon is van egy példány belőle.

Váradi Vilmos

Erdélyi Múzeum, Kolozsvár 1993. 1-2. LV. kötet, 128.

Negyvennégy éves szünet után indult újra a nagymúltú erdélyi folyóirat. Az első szám 1814-ben jelent meg, a hosszú ideig utolsónak hitt szám (52. kötet) 1947-ben került zúzdába. 1991 óta van folytatás. A tudományos folyóirat első kötetei még a tudományra, művelődésre (is) áldozó mecénások korában jelentek meg, később az Erdélyi Múzeum Egyesület (1859) alapítványai, még később a kolozsvári egyetem (1872) és a továbbra sem szűnő támogatások jelentették anyagi háttérét.

A megújult Erdélyi Múzeumnak minden eddiginél szűkösebb- és hátráltatóbb-feltételek között kell fennmaradnia: jórészt csak az Erdélyi Múzeum tagságára építve, rendezetlen magyar nyelvű felsőoktatással, megritkult értelmiséggel és a megfelelő állami támogatásokat nélkülözve. A mostoha körülmények ellenére a folyóirat szerencsére életképesnek bizonyult: 1992-ben, 1993-ban is megjelent egy-egy kötet.

Felépítésében, tematikájában is igyekszik a helyi erdélyi igényeknek megfelelni: mind fórumot kíván nyújtani a kutatóknak, a nyomtatásban való megjelenés lehetőségét friss kutatási eredményeiknek. A bőséges könyvismertetés pedig a külföldi (főleg magyarországi) és hazai szakirodalomban való tájékozódást segíti. Helyet kapnak az Erdélyi Múzeum Egyesület szakosztályainak közleményei - tehát a folyóirat egyfajta értesítőként is működik.

Az 1993-ban kiadott kötetben jelent meg Jakó Zsigmondnak, az Erdélyi Múzeum Egyesület elnökének a beszéde, mely az 1993. március 20-i közgyűlésen hangzott el. Ismerteti az egyesület eddig elért eredményeit: a rendszeresen megjelenő időszaki kiadványokat (a természettudományi szakosztályoknak is megjelenik már közleménye), az újra indított kiadványsorozatot (Erdélyi Tudományos Füzetek), a tervezett magyarságtudományi kutatóintézet felállítására tett konkrét lépéseket. Nem elégedett viszont az intézet személyi feltételeinek megteremtésével: nehéz a több nemzedéket átfogó kutatói létszámot közös műhellyé szervezni.

Ugyanebben a számban jelent meg Bereczki András tollából a *Románia népességének alakulása 1930-1992 között* című tanulmány. A szerző kutatásait a román statisztikai évkönyvekre, népszámlálási adatokra, illetve ezek - eltérő - sajtóközléseire alapozta. A legfontosabb táblázatokat a tanulmányban közli. Vizsgálatai közben sok nehézség hátráltatta: például a régebbi nyilvántartások adatai nem a mai közigazgatási beosztás alapján készültek, így az összevetés csak nehézkes átszámítások után vagy egyáltalán nem lehetséges. A szerző általában a történelmi és földrajzi tájegységekkel dolgozik, ahol szükséges megyei beosztással. Külön-külön foglalkozik az egyes nemzetiségek lélekszámának alakulásával és egymáshoz képest változó arányaikkal. De összeveti az adatokat a korszakbeli változásokkal és él a nemzetközi összehasonlítással is. Az egyes nemzetiségek népességnövekedésének (vagy éppen csökkenésének) okaira próbál magyarázatot találni a számadatokban. Az okok között szerepel a természetes szaporulat nemzetiségenként erős különbségeket mutató arányszáma, az urbanizáció megélénkülése, a ki- és bevándorlás, a természetes és a mesterséges asszimiláció.

Külön táblázatban összesíti az 1977. évi és a legfrissebb, 1992-es népszámlálás migrációs adatait. A fővárost, Moldvát, Havasalföldet és Erdélyt veszi itt is alapul, majd az összesítés után külön kiszámítja az Erdélyből Székelyföldre eső részt. Sajnos csak az összesített adatok állnak rendelkezésre: 1977 és 1992 között Erdélyből 383756 lélek vándorolt ki, 6445 pedig betelepült. Azt viszont, hogy a kettő különbségéből (377311) pontosan mennyi a magyar, csak bizonytalan feltételezéssel lehetne megállapítani.

Kocsis Gabriella